

NYELVTÖRTÉNETI ADATOK

Egy német ajkú deák által lejegyzett szabolcsi összeírás a XVI. század első évtizedeiből

1. A Zichy család zsélyi levéltárában maradt fenn az az alább közölt, keltezés nélküli összeírás (DL. 83022), amely a Várdai család szabolcsi birtokainak jobbágynéveit tartalmazza. A lajstrom kiemelkedik a kor hasonló oklevelei közül, mivel egyrészt a nevek jelentős része magyaros formában fordul elő, másrészt vélhetően idegen anyanyelvű lejegyző interferenciális sajátosságait viseli magán.

2. Az összeírás keletkezési idejére konkrét utalás híján az írásképből tudunk következtetni. A *t* gótikus minuszcula szárának felhúzása és megkülönböztetése a *c*-től a humanizmus korától jellemző. A *c* hangnak *cz* betűkapcsolattal történő jelölése cseh hatást tükröz, és a XV. század közepétől fordul elő. Ezek alapján keletkezése a XV. század második felére és a XVI. század első negyedére tehető. E háromnegyed évszázadot átfogó tág időintervallum szűkítéséhez a korszakban keletkezett egyéb összeírások adatait használhatjuk fel. Az érintett településekről mind a XV. század közepéről, mind a XVI. század elejéről maradtak fenn összeírások (1449, 1453: DL. 81139; 1449 e., 1450: DL. 81193; 1521: DL. 82582, 1521–26 k.: DL. 26243; 1560: xxxx). Mindezekkel összevettem az alábbiakban közölt összeírás neveit, és a legtöbb egybeesést az 1521-es névjegyzékkel találtam (DL. 82582). (Elsőként a lenti lajstrom nevei olvashatók. Zárójelben a település neve áll.) Példák: *gapar* (!) *fazakaz* – *Caspar fazakas* libertinus, *ambros gwr̃y* – *Ambrosius Gher̃y* lib., *m̃yhal kozzaroz* – *Michael Cazor* lib., *ferencz l̃yter* – *Franciscus l̃yther*, *gergel l̃yter* – *Gregorius l̃yther*, *m̃yklos t̃ymar* – *Nicolaus Th̃ymar̃y*, *thot m̃yhal janus* – *Joannes Thotm̃yhal* lib., *pal t̃wke* – *Paulus Thevke* (Pátroha); *janus czonka* – *Joannes Chonka* (Ajak), *thomaz wakaj̃* – *Thomas Bakaj̃*, *ferencz wozza* – *Franciscus Boza* inquilinus, *janus koacz* – *Joannes kowacz*, *lazlo magdonla* (!) – *Ladislau* Magdalna, *d̃yenus vrdeg* – *Dionisius Erdek*, *balaz warro* – *Blasius Varro*, *L̃wkacz warro* – *Lucas Warro* alias *Thar* (Pap). A fenti nevek azonossága nyilvánvaló. Az összeírások sorrendiségére pedig az a tény utal, hogy a néhány évvel később, 1521 és 1526 között keletkezett DL. 26243. jelzetű összeírás neveivel már egyetlen személyt sem tudunk azonosítani. Joggal feltételezhetjük, hogy a névjegyzékünk 1521 előtt keletkezett, de ez egy-két évtizednél korábbi nem igen lehet (az alternatív keltezés tehát: 1500–1520 között).

3. A névvonatkoztatás a nevek helyes olvasatának meghatározásában is segítségünkre van. Feltételezésünk szerint a névsort idegen, valószínűleg német ajkú deák jegyezte le.¹ Erre egyrészt az íráshibákból (pl. *gapar*, *Magdonla*), másrészt a sajátos, a magyar írásbeliségben szokatlan hangjelölésből következtetünk (vö. pl. *mekgez̃y* 'Meggyesi', *l̃wkaȝc* 'Lukács'). A hangjelölés további jellegzetessége, hogy az alveoláris és posztalveoláris réshangokra egységesen a paleografiai *z*-t alkalmazza. Jellegzetesen német sajátság a szóeleji zöngés zárhangok zöngétlenítése a magyar szavakban (pl. *temeter*, *P̃yronak* 'Bírónak?'),

¹ A német vonatkozású jellemvonások feltárásához nyújtott segítségért Haader Lea tanámöt leti köszönet.

walag 'Balog', waglas 'Baglyas', wakaŷ 'Bákai', wozza 'Bodza'). Ez utóbbiak olvasatában azért lehetünk biztosak, mert az említett 1521-es összeírásban is találunk hasonló nevű személyeket.

thaŷ¹

3alaŷ mathiaŷ
gerzo² gergel
tŵrek³ mŷhal
Bŷzaŷ thomaŷ
Jano ŷwhaŷ
3ŵle ŷŷwan
warro geōrg
faŷakaŷ demater (!)
mekgeŷŷ peter
mŷkeŷ georg
marton karaŷŷ
barrabas warro
Lorŷncz warro
mŷhal yo
temeter (!) fekete
benedeknŷ gerzo
pal thot
fekete peternŷ

Patho⁴

mŷhal koŷzaroz
ferencz lŷter
pal tŵke
gergel lŷter
mŷhal kwn
gapar (!) faŷakaŷ
thot mŷhal ŷano
anndraŷ walag⁵
gergel pŷro
mathe tar
pal deak
mŷklos tŷmar
kadar balaŷ

alfŵldŷ ŷano
ambros gŵrŷ
Lwkacŷ waglas (!)⁶
mŷhal deak
ambro hegedŷŷ
mathias nag
wardŷnŷ
marton bele (!)
georg pap
kantra georg

Aŷhak

ŷano czonka
alwŷrt⁷ yo
balaŷt (!) farkaŷ
balaŷ kŷs
mŷkloŷ nag
ŷano wŷda
Laŷar pal
anndras ŷabo
anndras ag
nag pal andras
alwŷrt czonka
georg aŷŷaloŷ
mathe fŷaŷ
kelemen ŷewenŷ

Pap⁸

dŷeno vrdeg
jano koacŷ
georg bakaŷ
mŷnhar pŷronak (!)⁹
acŷ martonŷ
bŷŷŷgan marton
ferencz tar
wŷncŷe tar

¹ Tas, ma Nyírtass (Szabolcs-Szatmár-Bereg megye)

² Előtte *gezo* kihúzza!

³ A w fölött kis teknő!

⁴ Pátroha (Szabolcs-Szatmár-Bereg megye)

⁵ Balog

⁶ Baglyas

⁷ Albert

⁸ Pap (Szabolcs-Szatmár-Bereg megye)

⁹ Bírónak?

lwkac3 (!)
 gergel konŷna (!)
 anntonŷa (!)
 pal bodnar
 balaŷ warro
 Lwkac3 warro
 hŷ3ztŷ ŷanonŷ
 ŷmmere (!) barat
 laŷlo magdonla (!)
 aŷakaŷ kelemen
 ferenc3 wo3za¹⁰
 magdonla (!)
 ambro wŷtez
 chor georg
 bŷro

Kalannga11

Lwkat3 (!) bŷro
 andras ezenŷ

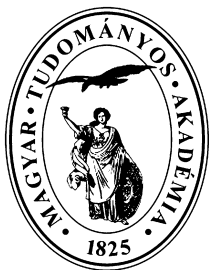
mŷhal ac3
 ŷabo jakab
 andras gŷrkecz
 ferenc3 ŷabo
 marta ŷanonŷ
 fabian pal

Twlfŷr¹²

ŷŷrkŷnŷ
 andras koacz
 ŷŷrkŷ georg
 czako mathe
 pal lele3zŷ
 ambro gal
 farka3 mathia3nŷ

N. FODOR JÁNOS

Folyóiratunk állandó támogatója
 az MTA Könyv- és Folyóiratkiadó
 Bizottsága.

Folyóiratunknak ezt a számát
 támogatta:

nka
 Nemzeti Kulturális Alap

¹⁰ Bodza

¹¹ Ma Kálóngatanya, Tuzsér része (Szabolcs-Szatmár-Bereg megye)

¹² Tuzsér (Szabolcs-Szatmár-Bereg megye)